

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Gençlik ve İnanç Eğilimleri Özel Sayısı, 2022, 9 (3), 884-914

BELİREN YETİŞKİNLERDE DİN VE ALLAH TASAVVURU
Religion and Allah Conception of Emerging Adults

Abdullah İNCE

Doç, Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi, abduhahince@sakarya.edu.tr; ORCID:0000-0001-6135-5743.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received: 26.10.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 10. 12.2022
Yayın Tarihi / Published: 31.12.2022
Cilt / Volume: 9
Sayı / Issue: 3
Sayfa / Pages: 884-914

Atıf / Cite as: İnce, Abdullah. "Beliren Yetişkinlerde Din Ve Allah Tasavvuru" (Religion and Allah Conception of Emerging Adults). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/3 (2022), 884-914. Doi No: 10.17859/pauifd.1194676.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), Gençlik ve İnanç Eğilimleri Özel Sayısı, 9 (3) 2022: 884-914

BELİREN YETİŞKİNLERDE DİN VE ALLAH TASAVVURU*

Abdullah İNCE**

Öz

Beliren yetişkinlik dönemi, ergenlikle yetişkinlik arasında bir dönemdir. Arada kalmışlık hissinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde dini kimlik gelişmeye devam eder. Din ve inanılan dinin tanrısına yönelik tasavvur, dini kimliğin belirleyici unsuru olarak kabul edilebilir. Bu araştırmada, katılımcılara demografik bilgilerin yanı sıra din tasavvurunu ölçmek üzere dört, Allah tasavvurunu ölçmek üzere iki soru sorulmuştur. Araştırmada nicel yaklaşıma uygun olarak betimsel tarama modeli benimsenmiştir. Araştırmanın örneklemini 18-29 yaş grubunda yer alan 1950 Sakarya Üniversitesi öğrencisi oluşturmaktadır. Veriler, frekans dağılımları, çapraz tablolar, k2, anova testleri ve çoklu uyum analizi yapılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları, beliren yetişkinlerin din ve Allah tasavvurunu niteleyecek iki yeni bulgunun “değişim” ve “ilgisizlik” olduğunu göstermektedir. Ayrıca veriler değerlendirilirken bu dönemin özellikleri dikkate alınmadan yapılacak değerlendirmelerin hedef kitleyi etiketlemekle sonuçlanacağı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Din sosyolojisi, beliren yetişkin, genç, üniversite, din, Allah

Religion and Allah Conception of Emerging Adults

Abstract:

The period of emerging adulthood is a period between adolescence and adulthood. In this period of being on the fence religious identity continues to develop. Religion and its concept of god play a critical role in religious identity. In this research, besides demographical questions, two questions were asked to participants about their understanding of Allah and four questions for their concept of religion. In the research, the descriptive model has been used as it is compatible with the quantitative approach. The sample of the research consists of 1950 students from Sakarya University whose ages are between 18-29. Data, cross tables, K2 and Anova tests have been analyzed by applying multiple corresponding analyses. The results of the research indicate that two new qualifiers; “changing,” and “indifference,” can qualify the concept of religion and Allah of emerging adults. Furthermore, it is found that evaluating the data without care for the circumstances of the period will cause hasty labeling of the target community.

Key Words: Sociology of religion, emerging adult, university, youth, religion, God

Structured Abstract

* Çalışma Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının E-61923333-050.99-24054 sayılı izni ile yürütülmüştür. Bu çalışma, Sakarya Müftülüğü ve TDV Sakarya Şubesi desteğiyle yürütülen “Beliren Yetişkinlerde Din Anlayışı, Gelecek Tasavvuru, Hizmet Beklentileri ve Değer Odaklı Eğitim Programının Meslek Elemanlarının Hizmet Sunumuna Etkisi” projesi kapsamında üretilmiştir. Bu makale, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İslami İlimler Enstitüsü'nün 11-13 Kasım 2022 tarihleri arasında ortaklaşa düzenledikleri “Uluslararası 21. Yüzyılda Gençlik ve İnanç Eğilimleri Sempozyumu”nda sözlü olarak sunulan aynı başlıklı bildirden üretilmiştir.

* Doç, Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi, abduhince@sakarya.edu.tr; ORCID:0000-0001-6135-5743.

In this study, a quantitative research approach was adopted and a survey was used as a data collection tool. In the study, the perception of religion and God of emerging adults in the 18-29 age group was analyzed. The sampling method of the study is quota random sampling. Faculty, class and gender categories were applied in sample selection. The sample of the study was 1950 students studying in undergraduate and graduate departments of Sakarya University.

Of the participants, 35.9% were male, 64.1% were female, and almost all of them were single. The highest number of participants came from faculties of art and sciences, engineering and political science, while the lowest number of participants came from faculties of dentistry, conservatory, medicine and informatics. The majority of the participants were in the 20-21 age group and 65.7% were in the middle income group.

Among the emerging adults, 90.5% of the participants stated that they believed in a religion, 5.8% stated that they were not interested in a religion, and 3.7% stated that they didn't believe in a religion. 78.8% of the participants stated that "religion is necessary", 16.1% stated that "religion is somewhat necessary", 5.1% stated that "religion is unnecessary"; 35.5% stated that "I am religious", 43.9% stated that "I am somewhat religious" and 20.5% stated that "I am not religious". Approximately 90% of the participants stated that they are interested in religious issues.

In response to the question "Which of the following is your belief in God?", 92.8% of the participants said "I believe in the existence of God", 1.9% said "I do not believe in the existence of God" and 5.2% said "It cannot be known whether God exists or not". In response to the question "Which of the following do you think about God's intervention in the universe?", 80.3% of the participants said "God exists and intervenes in the universe", 6.3% said "God exists but does not intervene in the universe", and 13.4% said "It cannot be known whether God intervenes in the universe".

The participants, who constitute the target group of the study, are at a critical threshold of their lives in accordance with the characteristics of the emerging adulthood period. The results of the study show that the participants' perception of religion and God are related to the sociocultural context of university education and the university environment.

When the results are generally evaluated, it is seen that the participants have a high level of belief in religion, they see religion as a necessary institution, their subjective perception of religiosity is high and their interest in religious issues is significant. The participants' level of belief in God is close to other studies in the literature. However, it is seen that some of the participants do not have a clear conc perception of Allah, and some of them believe in Allah but are in mental confusion and in doubt about his attributes.

One of the most striking results of the study is the relationship between income status and perception of religion. The groups expressing their income status as "very bad" and "bad" replied in the negative answers to the questions about perception of religion. The rates of believing in religion, agreeing with the idea of the necessity of religion, subjective perception of religiosity and interest in religion are the lowest in the groups with "very dad" and "bad" income. These data, within the limits of the sample grup, show that a decrease in income level may weaken the attitude towards religion. The participants' perception of God yielded a similar result.

The most important conclusion of this study is that university students' perception of religion and God are in a state of change. In addition, the attitude of emerging adults towards religion and God can be characterized as doubt and indifference rather than disbelief. As can be seen in the text, the rate of those who do not believe in religion and God is not much different from the studies conducted in the last two decades. However, the data on the existence of God and his intervention in the universe show that the target audience is in a state of mental confusion to a certain extent, probably due to the period and conditions in which they live. Islam requires believers to investigate and question in order to solidify their faith. Therefore, religious doubt and questioning in

emerging adults can be expected to have a positive outcome. The research was conducted in one of the groups where change and interaction is the highest. Therefore, it may not be correct to generalize negative results. Such an approach may result in labeling the target group.

GİRİŞ

Beliren yetişkinlik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerine eklenen yeni bir kategoridir. Kavram daha çok sanayi toplumu sonrası artan nitelikli işgücü ihtiyacı sebebiyle eğitim sürelerinin uzaması, işe başlama yaşının gecikmesi ve evliliğin ertelenmesi sonucu gençlik ile yetişkinlik arasında yeni ortaya çıktığı düşünülen dönemin karakteristik yapısını açıklamaktadır.

Bu dönem, kimlik arayışı, istikrar sağlayamama, kendine odaklanma, arada kalmışlık hissi ve geniş olanaklara sahip olma¹ gibi geçiş döneminin özellikleri ile karakterize olmaktadır. Batı literatüründe beliren yetişkinlik dönemine ilişkin çok sayıda çalışma bulunmaktadır.² Bu dönemle ilgili çalışmalar Türkiye’de 2005’li yıllardan itibaren başlamış ancak din bilimleri alanı konuya yeteri kadar ilgi göstermemiştir.³ Beliren yetişkinler, kendilerini bazı konularda genç, bazı konularda yetişkin olarak görmektedir. Bu dönemin en karakteristik özelliklerinden biri arada kalmışlık hissinin yoğun bir şekilde yaşanmasıdır.⁴ Geçmişte yetişkin bir birey olarak kabul edilen bu kişiler, günümüzde yaşları 18-20’yi geçse de tam anlamıyla ailesinden bağımsız hareket edememektedir.

Din sosyolojisinin önemli araştırma alanlarından biri toplumsal kategorilerin belirli konulardaki tutum, yönelim, yaklaşım ve anlayışlarını tespit etmektir. Bu anlayışların tespitinde bireylerin sosyokültürel sermayeleri, demografik değişkenler, içinde buldukları kategori ve statüler dikkate alınması gereken önemli unsurlardır. Toplumsal kategorilerin din anlayışları, inanca yönelik tutumları ve dindarlıklarını ele alan çalışmaların bir kısmında standart ölçekler kullanılmakta, bir kısmı eklektik sorulardan oluşmaktadır. Din sosyolojisinin önemli araştırma alanlarından biri

¹ Jeffrey Jensen Arnett, “Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties”, *American Psychologist* 55/5 (2000), 469-480.

² Arnett, “Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties”; Jeffrey Jensen Arnett, “Suffering, Selfish, Slackers? Myths and Reality About Emerging Adults”, *Journal of Youth and Adolescence* 36 (2007), 23-29; Larry J. Nelson - Carolyn McNamara Barry, “Distinguishing Features of Emerging Adulthood: The Role of Self-Classification as an Adult”, *Journal of Adolescent Research* 20/2 (2005), 242-262; Laurence Steinberg, “Cognitive and affective development in adolescence”, *Trends in Cognitive Sciences* 9/2 (2005), 69-74.

³ Bu dönemle ilgili Türkiye’de ilk çalışma yapanlardan biri Atak’tır. Bkz. Hasan Atak, *Beliren Yetişkinlik: Yeni Bir Yaşam Döneminin Türkiye’de İncelemesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005). Tespit edebildiğimiz kadarıyla din bilimleri alanında konuyla ilgili sadece Akçe tarafından yapılan bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bkz. Havagül Akçe, *The Relationship Between Spirituality, Mindfulness and Prayer Among Turkish Emerging Adults* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁴ Hasan Atak - Figen Çok, “İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik”, *Journal of Childhood and Adolescence Mental Health* 17/1 (2010), 42; Aysun Doğan - Sunay Cebioğlu, “Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem”, *Türk Psikoloji Yazıları* 14/28 (2011), 16.

toplumsal kategoriler bağlamında dinin nasıl anlaşıldığı, dinin toplumsal tezahürleri, dindarlık gibi konulardır.

Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalarda ele alınan önemli konulardan biri beliren yetişkinlik dönemindeki üniversite gençlerinin din, Allah, inanç, deizm, ateizm, vb. konulardaki değiştiği iddia edilen yönelimleridir. Literatürdeki birçok araştırma saha araştırması verilerinden hareketle ilgili dönemin yapısını analiz etmektedir.⁵ Ancak literatürün nitelikli saha araştırmalarıyla desteklenmesi, olgunun bilimsel açıdan ortaya konması için elzem bir durumdur.⁶ Türkiye’de din bilimleri alanında beliren yetişkinlik kavramı ve bu kavramın kapsamını içerecek bir perspektife bağlı kalınarak yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu sebeple beliren yetişkinlik döneminde din ve inanç olgusunu ele alacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Araştırma sonuçları, çalışmanın, literatürde daha önce ele alınmayan beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin din ve Allah tasavvurunu ele almaktadır.

Yöntem ve Örneklem

Bu araştırmada nicel araştırma yaklaşımına uygun olarak betimsel tarama modeli benimsenmiştir. Çalışmada, 18-29 yaş grubunda yer alan beliren yetişkinlerin din ve Allah tasavvuru; dine inancı, öznel dindarlık algısı, dinin gerekliliği, dini konulara ilgi, Allah inancının düzeyi ve Allah’a inanma biçimleri ile ilgili sorular bağlamında tespit edilmiştir. Araştırmanın örneklem metodu kotalı tesadüfi örneklemdir. Örneklem seçiminde fakülte, sınıf ve cinsiyet kategorileri uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemi, Sakarya Üniversitesi’nin lisans ve lisansüstü bölümlerinde okuyan 1950 öğrencidir. Soru formu örneklem grubuna yüz yüze anket yoluyla uygulanmıştır. Anket formunun birinci kısmında demografik değişken soruları, ikinci kısmında din ve Allah tasavvuru soruları yer almaktadır.

Din ve Allah tasavvuru sorularının bulguları, cinsiyet, sınıf, gelir ve fakülte değişkenleriyle ilişkisi bakımından analiz edilmiş, konuyla ilgili başka araştırma verilerinin sonuçları ile karşılaştırılmıştır. Veri analiz tekniği olarak k2 ve Anova testleri yanında çoklu uyum analizi kullanılmıştır. Cevapların yüzde ve frekans dağılımları verilmiş, demografik değişkenlerin din tasavvuru ve Allah tasavvuru sorularıyla çapraz ilişkisine bakılmış, din tasavvuru ve Allah tasavvuru soruları kendi içinde çaprazlanmıştır. Buna ilave olarak din tasavvuru ve Allah tasavvuru soruları çoklu uyum analizine tabi tutulmuştur.

Araştırma kapsamında 20 Mart 2022 ile 30 Nisan 2022 tarihleri arasında Sakarya Üniversitesi öğrencilerden oluşan 1950 kişiye anket uygulanmıştır. Bu anketlerden 105’i anketlerin boş bırakılması, kontrol sorularına ve diğer sorulara

⁵ Mehmet Bayyigit, *Gençlik ve Din* (Konya: Yediveren Kitap, 2011); Hasan Meydan - Sare Aydın, “Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 299-323; Y. Sinan Zavalsız - Ensar Şahin, “Ateist ve Deistlerin Din Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma”, *Journal of History Culture and Art Research* 7/2 (2018), 576-599.

⁶ İlgili literatürü analiz eden bir çalışma için bkz. Abdullah İnce, “Gençliğin ‘İnanç Problemlerinin’ Gerçekliği: Eleştirel Bir Okuma”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 908-934.

verilen cevaplardaki tutarsızlık gibi sebeplerle değerlendirmeye alınmamıştır. Kalan 1845 anketten 31'i beliren yetişkinlik dönemi için esas alınan yaş kriteri sebebiyle dışarıda bırakılmış böylelikle analizde kullanılan anket sayısı 1814 olmuştur. Araştırma öncesi Sakarya Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığından etik kurul izni alınmıştır.

Bazı fakültelerden katılan öğrenci sayılarının düşük olması ve yukarıda belirtilen sebeplerle bazı kotaların istenen düzeyde tutturulamamış olması araştırmanın sınırlılıklarıdır. Bu durum özellikle dine inanç konusundaki anlamlılık düzeyini etkilemiş görünmektedir. k2 testi sonuçları bu görüşümüzü desteklemektedir.

1. Frekans Dağılımları

1.1. Beliren Yetişkinlerin Demografik Özellikleri

Araştırmanın planlanması aşamasında beliren yetişkinlik döneminde bulunan üniversite öğrencilerine cinsiyet, sınıf, fakülte değişkeni kotası uygulanmıştır. Sınıf kotası büyük ölçüde yaş grubu kotasını da içerdiğinden araştırmada alt ve üst yaş haricinde yaş kotası uygulanmamıştır.

Araştırmaya katılanların %35,9'u erkek %64,1'i kadın, tamamına yakını bekârdır. Araştırmaya en fazla fen-edebiyat, mühendislik ve siyasal bilgiler fakültelerinden, en az ise diş hekimliği, konservatuvar, tıp ve bilişim fakültelerinden katılım olmuştur. Katılımcıların ağırlıklı kısmı 20-21 yaş grubunda, %65,7'si orta gelir grubundadır. Araştırmaya ikinci sınıflar diğer sınıflara göre daha fazla katılmıştır.

Tablo 1		Temel Nitelikler			
Cinsiyet	%	Sayı	Medeni Durum	%	Sayı
Erkek	35,9	650	Evli	,6	10
Kadın	64,01	1161	Bekâr	98,9	1776
			Boşanmış	,6	10
Fakülte	%	Sayı	Yaş (2)	%	Sayı
Mühendislik	13,5	245	18-19	19,6	354
Siyasal	12,2	222	20-21	50,7	915
Konservatuvar	2,0	36	22 ve üzeri	29,7	535
Sağlık MYO	3,6	65			
Eğitim	9,6	175	Gelir Durumu	%	Sayı
İlahiyat	9,5	173	Çok iyi	1,7	30
Bilişim	3,5	64	İyi	16,6	297
Mimarlık	4,1	74	Orta	65,7	1178
İletişim	6,9	126	Kötü	11,3	202
Fen-Edebiyat	15,2	275	Çok kötü	4,8	87
Diş Hekimliği	,6	11			
Tıp	3,5	64	Sınıf	%	Sayı
İşletme	6,0	109	Hazırlık	3,3	59
Hukuk	5,3	97	Birinci Sınıf	22,1	390
Sağlık Bilimleri	4,3	78	İkinci Sınıf	38,8	686
			Üçüncü Sınıf	25,5	450
			Dördüncü Sınıf	10,2	181

1.2. Beliren Yetişkinlerde Din ve Allah Tasavvuru

1.3. Din Tasavvuru

18-29 yaş grubunda yer alan beliren yetişkinlere, din tasavvuru başlığı altında dine inanıp inanmadıkları, dinin gerekliliği konusundaki düşünceleri, öznel dindarlık algıları ve dini konulara ilgilerini tespit etmeyi amaçlayan dört soru sorulmuştur.

Allah tasavvuru ise Allah'a inanıp inanmadıkları ve Allah'ın evrene müdahalesi ile ilgili düşüncelerini ölçmeyi amaçlayan iki sorudan oluşmaktadır.

Tablo 2		Din Tasavvuru			
Dine inanç durumu	%	Sayı	Dindarlık algısı	%	Sayı
Bir dine inanıyorum	90,5	1641	Dindarım	35,5	642
Bir dine inanmıyorum	3,7	67	Biraz dindarım	43,9	794
Din ile ilgilenmiyorum	5,8	105	Dindar değilim	20,5	371
Dinin Gerekliliği	%	Sayı	Dini konulara ilgi	%	Sayı
Din gereklidir	78,8	1426	İlgi duyuyorum	50,0	905
Din biraz gereklidir	16,1	291	Biraz ilgiliyim	38,1	689
Din gereksizdir	5,1	93	İlgisizim	11,9	216

Beliren yetişkinlerin din tasavvuru sorularına verdiği cevapların dağılımına bakıldığında; katılımcıların %90,5'i bir dine inandığını, %5,8'i bir din ile ilgilenmediğini, %3,7'si bir dine inanmadığını beyan etmiştir. Katılımcıların %78,8'i "din gereklidir", %16,1'i "din biraz gereklidir" %5,1'i de "din gereksizdir"; %35,5'i "dindarım", %43,9'u "biraz dindarım", %20,5'i de "dindar değilim" demektir. Katılımcıların yaklaşık %90'ı dini konulara ilgi duymaktadır.

1.4. Allah Tasavvuru

Allah tasavvuru, Allah'ın varlığına inanç ile Allah'ın evrene müdahalesi konusundaki tutumu ölçmeyi amaçlayan iki sorunun cevapları bağlamında değerlendirilmiştir.

Tablo 3		Allah Tasavvuru			
Allah'ın varlığına inanç	%	Sayı	Allah'ın evrene müdahalesi	%	Sayı
Allah'ın varlığına inanıyorum	92,8	1680	Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	80,3	1444
Allah'ın varlığına inanmıyorum	1,9	35	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	6,3	113
Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	5,2	95	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez.	13,4	241

"Allah'a inanç durumunuz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?" sorusuna katılımcılar %92,8 oranında "Allah'ın varlığına inanıyorum", %1,9 oranında "Allah'ın varlığına inanmıyorum" %5,2 oranında "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" demiştir. "Allah'ın evrene müdahalesi konusundaki görüşleriniz aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?" sorusuna katılımcılar; %80,3 oranında "Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur" %6,3 oranında "Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz" %13,4 oranında ise "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" cevabını vermiştir.

2. Demografik Değişkenlere Göre Din ve Allah Tasavvuru

2.1. Demografik Değişkenlere Göre Din Tasavvuru

Çalışmanın bu bölümünde cinsiyet, sınıf, gelir durumu ve fakülte değişkenlerine göre katılımcıların din tasavvuru analiz edilmiştir. Bu kısımda yer alan verilerin

frekans bilgileri, çapraz tablolar verilerek betimsel analizi yapılmış ve k2 testlerinin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır.⁷

2.1.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Din Tasavvuru

Tablo 4	Cinsiyet	Bir dine inanıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	P*
Dine inanç	Erkek	%88,4	%5,2	%6,3	,018
	Kadın	%91,7	%2,8	%5,5	
		Din gereklidir	Din biraz gereklidir	Din gereksizdir	
Dinin gerekliliği	Erkek	%76,9	%16,2	%6,9	,025
	Kadın	%80	%16,0	%4,1	
		Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	
Dindarlık algısı	Erkek	%31,7	%44,8	%23,5	,013
	Kadın	%37,7	%43,5	%18,8	
		İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgisizim	
Dini konulara ilgi	Erkek	%48,7	%38,8	%12,5	
	Kadın	%50,9	%37,6	%11,6	

* $p < 0,05$: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için cinsiyet değişkeni ile dine inanç, dinin gerekliliği konusundaki düşünce ve öznel dindarlık algısı arasında farklı düzeylerde anlamlı bir ilişki vardır. Cinsiyet değişkeni ile dini konulara ilgi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Katılımcıların dine inanma oranları cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Bir dine inanıyorum diyenler erkeklerde %88,4, kadınlarda %91,7, bir dine inanmıyorum diyenler erkeklerde %5,2, kadınlarda %2,8, din ile ilgilenmiyorum diyenler erkeklerde %6,3, kadınlarda %5,5'tir. Erkekler %76,9, kadınlar %80 oranında "din gereklidir", erkekler %16,2, kadınlar %16,0 oranında "din biraz gereklidir", erkekler %6,9, kadınlar %4,1 oranında "din gereksizdir" düşüncesine katılmaktadır. Katılımcılar içinde "dindarım" diyenler erkeklerde %31,7, kadınlarda %37,7, "biraz dindarım" diyenler erkeklerde %44,8, kadınlarda %43,5, "dindar değilim" diyenler erkeklerde %23,5, kadınlarda %18,8'dir. Dine "ilgi duyuyorum" erkeklerde %48,7, kadınlarda %50,9, "biraz ilgiliyim" erkeklerde %38,8, kadınlarda %37,6, "ilgisizim" erkeklerde %12,5 kadınlarda %11,6'dır.

⁷ Bu araştırmada sınıf değişkeni, yaş değişkenini dolaylı olarak içermektedir. Medeni durum değişkeni içindeki "evli" ve "boşanmış" kategorisinde yer alan katılımcı sayıları (toplamda 20 kişi) çok düşüktür. Bu sebeple yaş değişkeni ve medeni durum değişkeni değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca tablolarda k2 kare testi sonucu anlamlı olmayan ya da araştırmacıya göre önemsiz görülen bazı değerler verilmemiştir.

2.1.2. Sınıf Değişkenine Göre Din Tasavvuru

Tablo 5	Sınıf	Bir dine inanmıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	P*
Dine inanç	1.sınıf	%90,8	%3,8	%5,4	
	2.sınıf	%90,5	%3,2	%6,3	
	3.sınıf	%89,1	%4,9	%6,0	
	4.sınıf	%90,6	%3,3	%6,1	
		Din gereklidir	Din biraz gereklidir	Din gereksizdir	
Dinin gerekliliği	1.sınıf	%78,2	%16,9	%4,9	
	2.sınıf	%78,6	%16,4	%5,0	
	3.sınıf	%76,7	%17,3	%6,0	
	4.sınıf	%80,6	%15,0	%4,4	,050
		Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	
Dindarlık algısı	1.sınıf	%32,1	%47,4	%20,5	
	2.sınıf	%33,9	%46,0	%20,1	
	3.sınıf	%36,5	%39,4	%24,2	
	4.sınıf	%42,5	%37,6	%19,9	,000
		İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgisizim	
Dini konulara ilgi	1.sınıf	%47,0	%38,8	%14,1	
	2.sınıf	%48,1	%40,6	%11,3	
	3.sınıf	%49,6	%37,1	%13,3	
	4.sınıf	%55,0	%37,8	%7,2	,000

* $p < 0,05$: χ^2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için sınıf değişkeni ile dinin gerekliliği konusundaki düşünce arasında ,050 düzeyinde, dindarlık algısı ve dini konulara ilgi arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Sınıf değişkeni ile dine inanç arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Katılımcıların sınıf değişkenine göre din tasavvuru sorularına verdikleri cevapların dağılımının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Dinin gerekliliği düşüncesine katılım oranlarına bakıldığında oranların genelde birbirine yakın olduğu ancak üçüncü sınıflarla dördüncü sınıfların “din gereklidir” düşüncesine katılımında yaklaşık %4'lük bir farkın olduğu görülmektedir.

“Dindarım” diyenler birinci sınıfta %32,1, dördüncü sınıfta %42,5'tir. “Biraz dindarım” diyenlerde durum tersine dönerek birinci sınıflarla dördüncü sınıflar arasında yaklaşık %10'luk bir fark oluşmaktadır.

Dini konulara ilgi duyma oranları incelendiğinde “ilgi duyuyorum” diyenler birinci sınıfta %47 iken bütün sınıflarda yükselerek dördüncü sınıfta %55'e ulaşmaktadır. “İlgisizim” diyenlerde durum tersine dönerek dördüncü sınıflarda %7,2 iken birinci sınıflarda bu oran %14,1'e ulaşmaktadır.

2.1.3. Gelir Durumu Değişkenine Göre Din Tasavvuru

Tablo 6	Sınıf	Bir dine inanmıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	P*
Dine inanç	Çok kötü	%80,5	%11,5	%8,0	
	Kötü	%81,2	%5,4	%13,4	
	Orta	%92,5	%2,7	%4,8	

	İyi	%92,3	%4,0	%3,7	
	Çok iyi	%86,7	%6,7	%6,7	,000
		Din gereklidir	Din biraz gereklidir	Din gereksizdir	
Dinin gerekliliği	Çok kötü	%66,3	%20,9	%12,8	
	Kötü	%68,8	%23,3	%7,9	
	Orta	%80,7	%15,2	%4,1	
	İyi	%81,8	%13,9	%4,4	
	Çok iyi	%83,3	%6,7	%10,0	,000
		Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	
Dindarlık algısı	Çok kötü	%25,6	%38,4	%36,0	
	Kötü	%24,4	%46,8	%28,9	
	Orta	%36,8	%45,6	%17,6	
	İyi	%40,1	%38,0	%21,9	
	Çok iyi	%50,0	%26,7	%23,3	,000
		İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgisizim	
Dini konulara ilgi	Çok kötü	%42,5	%34,5	%23,0	
	Kötü	%39,6	%43,1	%17,3	
	Orta	%51,7	%38,6	%9,6	
	İyi	%52,9	%33,7	%13,5	
	Çok iyi	%50,0	%33,3	%16,7	,000

* $p < 0,05$: k^2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için gelir durumu değişkeni ile dine inanç, dinin gerekliliği düşüncesi, öznel dindarlık algısı ve dini konulara ilgi arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Fakat dine inanç konusunda bazı hücrelerdeki katılımcı sayısının düşük olması anlamlılık düzeyine bağlı yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Gelir durumu değişkenine göre dine inanç olgusuna bakıldığında bir dine inanma oranı gelir durumunu “çok kötü” olarak ifade edenlerde %80,5, “çok iyi” olarak ifade edenlerde %86,7'dir. Bir dine inanmama oranı en yüksek %11,5 ile gelir durumunu “çok kötü” olarak ifade edenlerde. Din ile ilgilenmeme oranı en yüksek (%13,4) gelir durumunu “kötü” olarak ifade edenlerde en düşük ise (%3,7) gelir durumunu “iyi” olarak ifade edenlerde.

Gelir durumu değişkenine göre “din gereklidir” diyenler, gelir durumunu “çok kötü” olarak belirtenlerde %66,3, “çok iyi” olarak ifade edenlerde %83,3'tür. Gelir durumu yükseldikçe “din gereklidir” diyenlerin oranı artmaktadır. “Din biraz gereklidir” düşüncesine katılım kısmi bir farklılıkla bunun tersi bir seyir izlemektedir.

“Dindarım” diyenler gelir durumunu “çok kötü” ve “kötü” olarak beyan edenlerde ortalama %25, gelir durumunu “çok iyi” olarak ifade edenlerde %50'dir. “Dindar değilim” diyenlerin oranı en yüksek (%36) gelir durumunu “çok kötü” olarak beyan edenlerde.

Dini konulara ilgi duyma gelir durumunu “orta” ve daha üstü olarak beyan edenlerde %50 ve üzerinde iken gelir durumunu “çok kötü” olarak ifade edenlerde %23'tür.

2.1.4. Fakülte Değişkenine Göre Din Tasavvuru

Tablo 7 A	Fakülte	Dine inanıyorum	Dine inanmıyorum	Dinle ilgilenmiyorum	P*
Dine inanç	Mühendislik	%91,4	%3,7	%4,9	
	Siyasal	%92,3	%3,2	%4,5	
	Konservatuvar	%86,1	%8,3	%5,6	
	Sağlık MYO	%96,9	%1,5	%1,5	
	Eğitim	%92,6	%3,4	%4,0	
	İlahiyat	%99,4	%0,0	%0,6	
	Bilişim	%76,6	%3,1	%20,3	
	Mimarlık	%77,0	%9,5	%13,5	
	İletişim	%83,3	%6,3	%10,3	
	Fen-Edebiyat	%90,5	%5,5	%4,0	
	Tıp	%89,1	%6,3	%4,7	
	İşletme	%92,6	%0,9	%6,5	
	Hukuk	%86,6	%2,1	%11,3	
	Sağlık Bil.	%94,9	%1,3	%3,8	
		Din gereklidir	Biraz gereklidir	Din gereksizdir	
Dinin gerekliliği	Mühendislik	%73,5	%20,8	%5,7	
	Siyasal	%81,5	%14,0	%4,5	
	Konservatuvar	%55,6	%30,6	%13,9	
	Sağlık MYO	%76,9	%18,5	%4,6	
	Eğitim	%82,3	%14,3	%3,4	
	İlahiyat	%98,8	%1,2	%0,0	
	Bilişim	%60,9	%25,0	%14,1	
	Mimarlık	%64,9	%25,7	%9,5	
	İletişim	%67,5	%19,8	%12,7	
	Fen-Edebiyat	%82,8	%13,9	%3,3	
	Tıp	%77,8	%15,9	%6,3	
	İşletme	%81,3	%15,0	%3,7	
	Hukuk	%68,0	%27,8	%4,1	
	Sağlık Bil.	%89,7	%9,0	%1,3	,000
Tablo 7 B	Fakülte	Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	P*
Dindarlık Algısı	Mühendislik	%24,2	%52,0	%23,8	
	Siyasal	%32,9	%50,9	%16,2	
	Konservatuvar	%28,6	%40,0	%31,4	
	Sağlık MYO	%38,5	%52,3	%9,2	
	Eğitim	%39,7	%43,7	%16,7	
	İlahiyat	%68,2	%30,1	%1,7	
	Bilişim	%20,3	%40,6	%39,1	
	Mimarlık	%21,9	%43,8	%34,2	
	İletişim	%23,8	%38,9	%37,3	
	Fen-Edebiyat	%40,1	%40,1	%19,7	
	Tıp	%39,1	%32,8	%28,1	
	İşletme	%29,6	%51,9	%18,5	
	Hukuk	%24,7	%44,3	%30,9	
	Sağlık Bil.	%45,5	%46,8	%20,5	,000

		İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgisizim	
Dini konulara ilgi	Mühendislik	%39,5	%44,0	%16,5	
	Siyasal	%51,8	%40,1	%8,1	
	Konservatuvar	%36,1	%47,2	%16,7	
	Sağlık MYO	%50,8	%38,5	%10,8	
	Eğitim	%57,7	%32,0	%10,3	
	İlahiyat	%90,8	%8,7	%0,6	
	Bilişim	%25,0	%48,4	%26,6	
	Mimarlık	%40,5	%37,8	%21,6	
	İletişim	%30,2	%50,8	%19,0	
	Fen-Edebiyat	%46,5	%42,9	%10,5	
	Tıp	%48,4	%39,1	%12,5	
	İşletme	%54,2	%34,6	%11,2	
	Hukuk	%43,3	%41,2	%15,5	
	Sağlık Bil.	%51,3	%42,3	%6,4	,000

* $p < 0,05$: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için fakülte değişkeni ile dine inanç, dinin gerekliliği düşüncesi, öznel dindarlık algısı ve dini konulara ilgi arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Fakat dine inanç konusunda bazı hücrelerdeki katılımcı sayısının düşük olması anlamlılık düzeyine bağlı yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Fakülte değişkenine⁸ göre bir dine inanma oranının en yüksek olduğu üç fakülte ilahiyat (%99,4), sağlık hizmetleri MYO (%96,9) ve sağlık bilimleri (%94,9) fakülteleridir.

İlahiyattan sonra sağlık bilimleri (%89,7), eğitim (%82,3) ile fen-edebiyat (%82,8) ve siyasal bilgiler (%81,5) fakülteleri en yüksek oranda dinin gerekliliğine katılmaktadır. “Din gereksizdir” düşüncesine en fazla bilişim (%14,1), konservatuvar (%13,9) ve iletişim (12,7) fakülteleri katılmaktadır.

İlahiyat fakültesini dışarda tutulursa, kendini dindar olarak görenler en fazla sağlık bilimleri (%45,5), fen-edebiyat (%40,1) ile eğitim (%39,7) ve tıp (39,1) fakülteleridir.

Dini konulara “ilgi duyuyorum” diyenlerin oranı en yüksek ilahiyat (%90,8), eğitim (%57,7) ve işletme (%54,2) fakültelerinde okuyan katılımcılardır.

2.2. Demografik Değişkenlere Göre Allah Tasavvuru

Bu kısımda beliren yetişkinlerin Allah tasavvuru cinsiyet, sınıf, gelir durumu ve fakülte değişkenlerine göre analiz edilmiştir. Frekans tabloları, çapraz tablolar

⁸ Dış Hekimliği Fakültesi'nden ankete sadece 9 kişi katıldığından tabloda verilmemiştir. Mimarlık ve bilişim fakültelerinden katılan öğrenci sayısının azlığı fakülte değişkenine göre yapılacak yorumları sınırlamaktadır. k2 testi sonuçları bu görüşümüzü desteklemektedir. Fakülte değişkeni tabloları A ve B şeklinde ikiye bölünmüştür.

verilerek betimsel analizi yapılmış ve k2 testlerinin anlamlılık düzeylerine bakılmıştır.⁹

2.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Allah Tasavvuru

Tablo 8	Cinsiyet	Allah'ın varlığına inanıyorum	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	P*
Allah'ın varlığına inanç	Erkek	%90,4	%3,1	%6,5	,006
	Kadın	%94,1	%1,3	%4,6	
		Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	
Allah'ın evrene müdahalesi	Erkek	%76,0	%8,6	%15,4	,001
	Kadın	%82,8	%4,9	%12,3	

*p<0,05: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için cinsiyet değişkeni ile Allah'ın varlığına inanç konusunda ,006 düzeyinde, Allah'ın evrene müdahalesi konusunda ,001 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır.

Allah tasavvuru sorularına göre erkekler %90,4, kadınlar %94,1 oranında Allah'ın varlığına inanmakta; erkekler %3,1, kadınlarda %1,3 oranında Allah'ın varlığına inanmamakta, Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez diyenler erkeklerde %6,5, kadınlarda %4,6 olmaktadır.

Erkeklerin %76'sı, kadınların %82,8'i "Allah vardır ve evrene müdahale etmektedir" demektedir. Erkeklerin %8,6'sı "Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz" derken, erkeklerin %15,4'ü kadınların %12,3'ü "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" demektedir.

2.2.2. Sınıf Değişkenine Göre Allah Tasavvuru

Tablo 9	Sınıf	Allah'ın varlığına inanıyorum	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez
Allah'ın varlığına inanç	1.sınıf	%94,3	%1,3	%4,4
	2.sınıf	%92,1	%2,2	%5,7
	3.sınıf	%91,3	%2,2	%6,4
	4.sınıf	%94,5	%1,7	%3,9
		Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez
Allah'ın evrene müdahalesi	1.sınıf	%78,8	%7,5	%13,7
	2.sınıf	%81,5	%5,7	%12,8
	3.sınıf	%79,4	%6,9	%13,6
	4.sınıf	%77,0	%5,1	%18,0

Allah'ın varlığına inanç konusunda birinci sınıflar ve sonuncu sınıflarda, ikinci ve üçüncü sınıflara göre kısmi bir farklılık vardır ancak bu farklılık anlamlılık düzeyine ulaşmamaktadır.

⁹ Demografik değişkenlere din tasavvuru bölümünde ifade edilen gerekçeler sebebiyle yaş değişkeni ve medeni durum değişkeni değerlendirme dışı bırakılmıştır.

2.2.3. Gelir Durumu Değişkenine Göre Allah Tasavvuru

Tablo 10	Gelir durumu	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	P*
Allah'ın varlığına inanç	Çok kötü	%85,1	%3,4	%11,5	
	Kötü	%86,6	%3,5	%9,9	
	Orta	%94,0	%1,7	%4,3	
	İyi	%95,6	%0,7	%3,7	
	Çok iyi	%90,0	%6,7	%3,3	,000
		Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	
Allah'ın evrene müdahalesi	Çok kötü	%69,9	%7,2	%22,9	
	Kötü	%66,8	%12,1	%21,1	
	Orta	%82,3	%5,8	%11,9	
	İyi	%85,1	%3,7	%11,1	
	Çok iyi	%76,7	%6,7	%16,7	,000

* $p < 0,05$: χ^2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için gelir durumu değişkeni ile Allah'ın varlığına inanç ve Allah'ın evrene müdahalesi konusunda ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Ancak Allah'ın varlığına inanç konusunda bazı hücrelerdeki katılımcı sayısının düşük olması anlamlılık düzeyine bağlı yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

“Allah'ın varlığına inanmıyorum” diyenlerde en düşük oran, gelir durumunu “çok kötü” olarak belirtenlerde (%85,1) iken en yüksek oran gelir durumunu “iyi” olarak belirten gruptadır (%95,6). “Allah'ın varlığına inanmıyorum” diyenlerin oranı gelir durumunu “çok iyi” olarak beyan eden grupta %6,7'dir. “Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez” diyenlerin oranı gelir durumunu “çok kötü” olarak beyan edenlerde %11,5, “kötü” olarak beyan edenlerde %9,9'dur.

“Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur” diyenlerin oranı gelir durumunu “iyi” olarak beyan edenlerde %85,1 “orta” olarak beyan edenlerde %82,3, “çok kötü” olarak beyan edenlerde %69,9, “kötü” olarak beyan edenlerde %66,8'dir. “Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz” diyenlerde en yüksek oran gelir durumu “kötü” olanlardadır (%12,1). En yüksek oranda “Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez” diyen grup, gelir durumu “çok kötü” (%22,9) ve “kötü” (%21,1) olarak belirten gruptur.

2.2.4. Fakülte Değişkenine Göre Allah Tasavvuru¹⁰

Tablo 11 A	Fakülte	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	P
Allah'ın varlığına inanç	Mühendislik	%92,2	%1,6	%6,1	
	Siyasal	%94,1	%2,3	%3,6	

¹⁰ Diş Hekimliği Fakültesi'nden ankete katılan sadece 9 katılımcı olduğundan tabloda verilmemiştir.

	Konservatuvar	%80,6	%2,8	%16,7	
	Sağlık MYO	%96,9	%0,0	%3,1	
	Eğitim	%94,9	%1,7	%3,4	
	İlahiyat	%100,0	%0,0	%0,0	
	Bilişim	%81,3	%3,1	%15,6	
	Mimarlık	%83,8	%2,7	%13,5	
	İletişim	%86,5	%4,8	%8,7	
	Fen-Edebiyat	%94,9	%1,5	%3,6	
	Tıp	%92,2	%4,7	%3,1	
	İşletme	%95,3	%0,0	%4,7	
	Hukuk	%87,6	%3,1	%9,3	
	Sağlık Bil.	%98,7	%0,0	%1,3	,000
		Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	
Allah'ın evrene müdahalesi	Mühendislik	%76,0	%9,1	%14,9	
	Siyasal	%81,9	%6,8	%11,3	
	Konservatuvar	%54,3	%14,3	%31,4	
	Sağlık MYO	%83,1	%7,7	%9,2	
	Eğitim	%84,3	%5,2	%10,5	
	İlahiyat	%97,7	%1,2	%1,2	
	Bilişim	%62,9	%12,9	%24,2	
	Mimarlık	%69,9	%6,8	%23,3	
	İletişim	%72,0	%4,8	%23,2	
	Fen-Edebiyat	%82,2	%5,5	%12,4	
	Tıp	%82,8	%4,7	%12,5	
	İşletme	%77,8	%5,6	%16,7	
	Hukuk	%70,1	%11,3	%18,6	
	Sağlık Bil.	%93,6	%1,3	%5,1	,000

* $p < 0,05$: χ^2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için gelir durumu değişkeni ile Allah'ın varlığına inanç ve Allah'ın evrene müdahalesi konusunda anlamlı bir ilişki vardır.

Fakülte değişkenine göre "Allah'ın varlığına inanıyorum" diyenlerin oranı en düşük konservatuvar (%80,6), bilişim (%81,3) ve mimarlık (%83,8) fakültelerindedir. Bu fakültelerde "Allah'ın varlığına inanmıyorum" diyenlerin oranı diğer gruplardan bariz bir farklılık göstermemektedir. "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyenlerin oranı konservatuvarda %16,7 bilişim %15,6 ve mimarlıkta %13,5'tir.

"Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur" diyenlerde en yüksek oran %97,7 ile ilahiyat, en düşük %54,3 ile konservatuvardadır. "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenler konservatuvarda %31,4, bilişimde %24,2, mimarlıkta %23,3, iletişimde %23,2'dir.

3. Din Tasavvuru İle Allah Tasavvuru Karşılaştırması

3.1. Din Tasavvuru ve Dine İnanç

Tablo 12: Din Tasavvuru ve Dine İnanç	<i>Dine inanç</i>	Bir dine inanıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	P*
	Din gereklidir.	%98,8	%0,8	%0,4	
<i>Dinin gerekliliği</i>	Din biraz gereklidir	%76,6	%5,8	%17,5	
	Din gereksizdir	%6,5	%41,9	%51,6	,000

*p<0,05: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için dinin gerekliliği düşüncesi ile dine inanç arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Dine inanmıyorum diyenlerden 17 kişi (%5,8) dine inanmasa da dinin biraz gerekli olduğunu düşünmektedir. Bir dine inansa bile (6 kişi-%6,5) dine gereksiz diyenler de var. Ancak din gereksiz diyenlerin içinde %51,6'lık oranda önemli bir kitle (48 kişi) din ile ilgilenmemektedir.

3.2. Allah Tasavvuru ve Dine İnanç

*p<0,05: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için Allah inanç ve Allah'ın evrene müdahalesi konusundaki düşünce ile dine inanç arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. Ancak Allah'a inanç konusundaki bazı hücrelerdeki katılımcı sayısının düşük olması anlamlılık düzeyine bağlı yorum yapmayı zorlaştırmaktadır.

Tablo 13: Allah Tasavvuru ve Dine İnanç	<i>Dine inanç</i>	Bir dine inanıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	P*
	Allah'ın varlığına inanıyorum	%96,5	%1,2	%2,3	
<i>Allah'a inanç</i>	Allah'ın varlığına inanmıyorum.	%14,3	%62,9	%22,9	
	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez.	%12,6	%26,3	%61,1	
					,000
	<i>Dine İnanç</i>	Bir dine inanıyorum	Bir dine inanmıyorum	Din ile ilgilenmiyorum	
<i>Allah'ın evrene müdahalesi</i>	Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur.	%98,3	%0,6	%1,1	
	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz.	%79,6	%7,1	%13,3	
	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	%51,0	%18,7	%30,3	,000

Allah'ın varlığına inananların %96,5'i bir dine inanmaktadır. Allah'ın varlığına inanmıyorum diyenlerin %14,3'ü bir dine inanmakta, %62,9'u bir dine inanmamakta, %22,9'u din ile ilgilenmemektedir.

Allah'ın evrene müdahalede bulunduğuna inananların %98,3'ü bir dine inanmakta, Allah evrene müdahalede bulunmaz diyenlerin %79,6'sı bir dine inanmakta, %20'den fazlası inanmamakta ya da din ile ilgilenmemektedir. Allah'ın evrene müdahalesinin bilinemeyeceğini düşünenlerin %51'i bir dine inanmaktadır.

3.3. Allah Tasavvuru ve Dine İlgisi

Tablo 14: Allah Tasavvuru ve Dine İlgisi	<i>Dini konulara ilgi</i>	İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgi duymuyorum	P*
	Allah'ın varlığına inanıyorum	%52,4	%39,3	%8,3	
<i>Allah'a inanç</i>	Allah'ın varlığına inanmıyorum	%25,7	%25,7	%48,6	
	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	%17,0	%21,3	%61,7	
					,000
	<i>Dini konulara ilgi</i>	İlgi duyuyorum	Biraz ilgiliyim	İlgi duymuyorum	
	Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur	%56,7	%37,4	%5,8	
<i>Allah'ın evrene müdahalesi</i>	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz	%20,4	%53,1	%26,5	
	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	%22,9	%35,8	%41,3	,000

*p<0,05: k2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için Allah inanç ve Allah'ın evrene müdahalesi konusundaki düşünce ile dini konulara ilgi arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır.

Allah'ın varlığına inananlar yaklaşık %92 oranında kısmen veya tamamen dini konulara ilgi duymaktadır. "Allah'ın varlığına inanmıyorum" diyenler %48,6 oranında, "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyenler %61,7 oranında dini konulara ilgi duymadığını belirtmektedir.

"Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur" diyenlerin %56,7'si dini konulara ilgi duyduğunu, %37,4'ü biraz ilgi duyduğunu belirtmiştir. "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin %22,9'u dini konulara ilgi duyduğunu, %35,8'i biraz ilgi duyduğunu, %41,3'ü ise ilgi duymadığını belirtmiştir.

3.4. Allah Tasavvuru ve Dindarlık

Tablo 15: Allah Tasavvuru ve Dindarlık	<i>Dindarlık</i>	Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	P*
	Allah'ın varlığına inanıyorum	%38,2	%46,8	%15,0	
<i>Allah'a inanç</i>	Allah'ın varlığına inanmıyorum	%5,7	%5,7	%88,6	
	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez	%0,0	%6,4	%93,6	
					,000
	<i>Dindarlık</i>	Dindarım	Biraz dindarım	Dindar değilim	

	Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur	%42,7	%46,8	%10,4	
Allah'ın evrene müdahalesi	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz	%8,8	%43,4	%47,8	
	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	%5,4	%27,5	%67,1	,000

* $p < 0,05$: k^2 test sonucu 0,05'ten küçük olduğu için Allah'a inanç ve Allah'ın evrene müdahalesi konusundaki düşünce ile öznel dindarlık algısı arasında ,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır.

“Allah'ın varlığına inanıyorum” diyenlerin %38,2'si “dindarım”, %46,8'i ise “biraz dindarım” demektir. “Allah'ın varlığına inanmıyorum” diyenlerin %5,7'si “dindarım”, %5,7'si ise “biraz dindarım” demektir. “Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez” diyenler içinde kendini dindar olarak gören katılımcı bulunmamaktadır. Bu grubun %93,6'sı “dindar değilim” demektir.

Allah'ın evrene müdahalede bulunduğunu ifade edenlerin yaklaşık %90'ı kendini “dindar” ve “biraz dindar” olarak nitelemektedir. Allah'ın evrene müdahalede bulunmayacağını düşünenlerden %47,8'i “dindar değilim” demektir. Aynı grubun %43,4'ü “biraz dindarım”, %8,8'i de “dindarım” demektir. “Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez” diyen grubun %67,1'i “dindar değilim” demektir.

3.5. Allah'ın Evrene Müdahalesi ve Allah'a İnanç

Tablo 16: Allah Tasavvuru ve Allah'a İnanç	Allah'a inanç	Allah'ın varlığına inanıyorum	Allah'ın varlığına inanmıyorum	Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez
	Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur	%99,7	%0,3	%0,0
Allah'ın evrene müdahalesi	Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz	%90,3	%1,8	%8,0
	Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez	%54,6	%9,6	%35,8

Allah'ın evrene müdahale ettiğini düşünen grubun neredeyse tamamı Allah'ın varlığına inanmaktadır. Allah'ın evrene müdahalede bulunmayacağını düşünen grupta bu oran %90,3'tür. “Allah vardır ve evrene müdahalede bulunur” diyenlerde inanç konusunda bir şüphe belirtisi bulunmamaktadır.

“Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez” diyen grubun %54,6'sı Allah'ın varlığına inanmaktadır. Bu grubun %35,8'i “Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez” demektir.

4. Din ve Allah Tasavvuru Soruları Çoklu Uyum Analizi

Çoklu uyum analizi, bir araştırmada sorulan sorulara verilen cevapları, dağılımın birbirine yakınlığı ve uzaklığı bakımından gruplandırır, “kategoriler

arasındaki birlikteliği ve ilişkileri ortaya koymak için başvurulan bir yöntemdir.”¹¹ Bu araştırmada katılımcılara sorulan din tasavvuru ve Allah tasavvuru sorularına verilen cevapların dağılımı çoklu uyum analizine tabi tutulmuş ve aşağıdaki dağılımlar ortaya çıkmıştır. Grafikte de görülebileceği gibi sorulara verilen cevaplar, bazı cevapların bazı cevaplarla aynı grupta toplandığını ya da bazı cevaplardan uzaklaştığını göstermektedir. Grafikte sorular bazı sembollerle kodlanmış sorulara verilen cevapların dağılımları da grafikte bu kodlarla gösterilmiştir.

Grafikteki dağılımlara bakıldığında “Allah’a inanmıyorum” ve “dine inanmıyorum” diyenlerin bir grupta toplandığı “din gereksizdir” diyen grubun bu gruba yakın olduğu görülmektedir. Bu üç grup birlikte düşünüldüğünde “din ve inanca mesafeliler” olarak nitelenebilir.

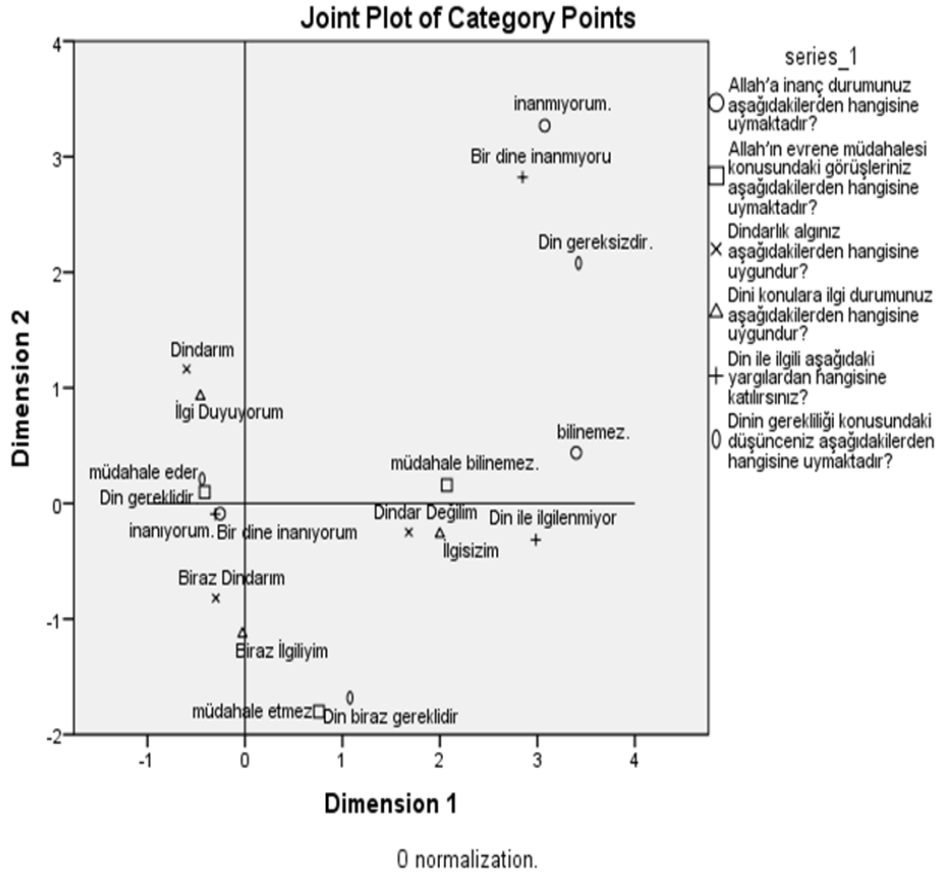
Grafiğe göre “Allah’ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez”, “dindar değilim” ve dini konulara “ilgisizim” diyenlerin bir grup oluşturduğu, “Allah’ın var ya da yok olduğu bilinemez” ve “din ile ilgilenmiyorum” diyenlerin bu gruba yakınlaştığı görülmektedir. Bu grup “ilgisiz agnostik eğilimliler” olarak nitelenebilir. Grafiğe göre “dindarım” diyenlerle “dini konulara ilgi duyuyorum” diyenler bir grupta toplanmaktadır. Bu grubu “ilgili dindarlar” olarak nitelemek mümkündür.

Çoklu uyum analizi grafiğine göre “Allah evrene müdahale eder” diyenlerle “din gereklidir” diyenler bir grupta toplanmaktadır. Bu gruba yakın bir grupta “Allah’a inanıyorum” ve “bir dine inanıyorum” diyenlerdir. Bu iki grubu tek bir grup olarak düşündüğümüzde “inançlı dindarlar” olarak nitelemek mümkün görünmektedir.

Çoklu uyum analizi grafiğine göre kendisini “biraz dindar” olarak niteleyen grup ile dini konulara “biraz ilgili” olarak görenler de bir grup olarak değerlendirilebilir. Bu grubu “serbest dindarlar” olarak nitelemek mümkün olabilir.

Altı sorunun verilerinden hareketle oluşturulan çoklu uyum analizi grafiğine göre “Allah evrene müdahale etmez” diyenlerle “din biraz gereklidir” diyenler aynı grupta toplanmaktadır. Bu grubu da “deizm yönelimli inançlılar” olarak nitelemek mümkündür.

¹¹ Kazım Özdamar, *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi II* (Eskişehir: Nisan Kitabevi, 2018), 458.

Grafik 1: Çoklu uyum analizi grafiği

5. Tartışma

5.1. Frekans Dağılımlarının Analizi

Araştırmaya katılanların %64,1'inin kadın olması, kadınların anketi doldurma konusunda daha istekli olduklarını göstermektedir. Zamanlarının önemli bir kısmını staj, uygulama vb. sebeplerle okul dışı mekânlarda geçiren son sınıf öğrencilerinin araştırmaya katılımı düşüktür. Araştırma izni üniversite alanı ile sınırlı olduğundan bu öğrencilere ulaşmakta zorluk yaşanmıştır. Bahsi geçen hususlar aynı zamanda araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Katılımcıların din tasavvurunun ilk kısmını dine inanç durumları oluşturmaktadır. Katılımcıların %90,5'i bir dine inandıklarını, %3,7'si inanmadıklarını belirtmiştir. 15-29 yaş grubu üzerinde yapılan bir araştırmada dine inanmayanların oranı %9,5 olarak bulunmuştur.¹² Bir dine inanmamak ile bir tanrıya ya da yüce bir varlığa inanmak arasında fark gözetmek gerekir. Katılımcıların "bir dine inanma" ifadesinden inanç, ibadet, ahlak, muamelat gibi bireysel ve toplumsal yönleri bulunan bütüncül bir sistemi anladığı öngörülmektedir. "Din ile

¹² ARGETUS, *Dijitalleşme Çağında Gençler Araştırması 2021*, Çalıştay Raporu (İstanbul: Çekmeköy Belediyesi, 2021) (Çekmeköy Belediyesi), 79.

ilgilenmiyorum” ifadesi gözlemlerimize göre kesin bir inançsızlık anlamına gelmemektedir. Çağımızda gözlemlenen “dine ilgisizlik durumunun” kurumsal dini yapılara yönelik tutumları ifade ettiği düşünülebilir. Kanaatimize göre hedef kitlenin “din ile ilgilenmiyorum” ifadesi “dine inanmıyorum” “dindar değilim” “inançsızım” “dine mesafeliyim” “dini yapılara mesafeliyim” anlamına gelebilir. Bir çalışmada 20-24 yaş aralığındaki bireyler %6,2 oranında, 25-29 yaş grubundaki bireyler %6,7 oranında dine inanmadığını, yaklaşık %3 oranında bir grupta din ve tanrı meselesiyle ilgilenmediğini ya da fikrinin veya yanıtının olmadığını belirtmiştir.¹³ İlgili araştırmada dine inanmıyorum diyenlerin oranı bizim araştırmamızdan yüksektir.

“Dinin gerekliliği” dindarlıktan farklı olarak, hayatın sosyal, siyasi, ekonomik vb. yönlerinde dine ne kadar yer verilmesi gerektiği, insanın dine ihtiyacı düşüncesi ile ilgilidir. “Dinin gerekliliği” ifadesinin kısmi kapalılığına rağmen katılımcıların yaklaşık %96’sı, tamamen veya kısmen dinin gerekli olduğunu düşünmektedir.

“Dindarlık” dinin, bireyin hayatındaki etki düzeyini gösterir. “Dindarım” diyen bir birey dini önemseydiğini, dine hayatında yer verdiğini ve ondan etkilendiğini ifade etmektedir. Ancak kişinin kendisini dindar olarak görmesi, dine mesafe ya da yakınlık dışında başka anlamlar da ifade eder. Kişi kendini değerlendirirken yaratıcıya “layık olamadığı” düşüncesiyle dindarlığını eksik bulabilir. Dolayısıyla bir Müslüman “biraz dindarım” ya da “dindar değilim” derken, dine olan mesafesini ifade etmekten ziyade Allah karşısındaki acizliğini, Allah ile olan ilişkisini çok önemsemekle birlikte yaptıklarının yeterli olmadığını, daha fazla yükümlülüğü bulunduğunu, dini daha fazla yaşaması gerektiğini ifade etmiş olabilir. Bu sebeple, öznel dindarlık algısına ilişkin yorumlarda “biraz dindarım” “dindar değilim” seçeneklerine verilen cevapların bu gözle değerlendirilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Katılımcıların öznel dindarlık algısını ölçmeyi hedefleyen soruya %43,9 oranında “biraz dindarım” cevabını vermesi dikkat çekmektedir. Üniversite öğrencileri örneklemeden oluşan bir çalışmada katılımcıların %47,6’sı kendini “dindar” %35,1’i “biraz dindar” olarak tanımlamıştır. Kendini dindar olarak görmeyenlerin oranı ise %10,4’tür.¹⁴ Can ve diğerlerinin çalışmasında lisans düzeyindeki katılımcılar “Dindarlık Açısından Kendinizi Nasıl Değerlendiriyorsunuz?” sorusuna %2,1 “çok dindar” %44,4 “dindar” %48,4 “biraz dindar” cevabını vermiştir.¹⁵ Bu çalışmalarda katılımcıların öznel dindarlık algısı bizim çalışmamızdan yüksektir.

Dini konulara ilgi, bireyin felsefi, psikolojik ve sosyal olarak dini konulardaki tartışmalara ilgi duyması anlamına gelebileceği gibi dinin inanç, ibadet ve ahlak boyutuna dair pratikleri öğrenmeye, konuşmaya ve yaşamaya duyduğu ilgiyi gösterebilir. Katılımcıların yaklaşık %90’ının dini konulara ilgi duyduğu görülmektedir.

¹³ Yunus Kaya - Mehmet Aslan, *Gençlerde Değişim ve Farklılaşan Talepler Araştırması-2019* (İstanbul: Argetus-Başakşehir Belediyesi, 2019), 341.

¹⁴ Nurten Kimter, “Üniversiteli Gençlerde Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2011), 54.

¹⁵ Burhanettin Can vd., *Türkiye’de Gençlik Gençlerin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri* (İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016), 338.

Katılımcıların din tasavvurunu göstermeyi amaçlayan dört soruya verdikleri cevaplara bakıldığında “din ile ilgilenmiyorum” diyenlerin oranı ile “din gereksizdir” diyenlerin oranının birbirine yakın olduğu, yaklaşık %20’lik bir kitlenin kendini dindar görmediği ve yaklaşık %12’lik bir grubun dini konulara ilgi duymadığı görülmektedir. Üniversite öğrencilerinden oluşan katılımcıların oldukça yüksek düzeylerde bir dine inandıkları ve dini gerekli gördükleri anlaşılmaktadır.

Bir dine mensup olan kişinin inandığı dinin tanrısına yönelik bir tasavvuru bulunmaktadır. İslam’ın tevhit inancı “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etmeyi”¹⁶ gerektirir. İlk nesil Müslümanlardan bu yana bu inanç biçimi nesilden nesle bazı yorumlarla süregelmiştir.

Yakın dönemde özellikle gençlik dönemi üzerine yapılan araştırmalarda gençlerin inançlarının değiştiği, bozulduğu, gençlerin dinden uzaklaştığı vb. görüşler ileri sürülmektedir.¹⁷ Beliren yetişkinlik grubunda yer alan katılımcılardan oluşan hedef kitlenin %92,8’nin Allah’ın varlığına inandığı görülmektedir. Açıkça “Allah’ın varlığına inanmıyorum” diyenlerin oranı ise %1,9’dur. “Allah’ın var ya da yok olduğu bilinemez” seçeneğini işaretleyenlerin oranı ise %5,2’dir. Sakarya Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir başka araştırmada katılımcıların inanç düzeyi oldukça yüksek çıkmıştır.¹⁸ Can ve diğerlerinin çalışmasında Allah’ın varlığına inanırım ve kesinlikle inanırım diyenlerin oranı lisans düzeyinde toplam %97,9’dur. Ancak lisansüstü düzeyde bu oranlar düşmektedir.¹⁹ Bayyigit tarafından 1988 ve 2001 yılında üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen iki ayrı çalışmada (bir kısmının bazı şüpheleri olmakla birlikte) Allah’a inanıyorum diyenlerin oranı 1988 yılında %95, 2001 yılında %96’dır. “İnanıyorum ama bazı şüphelerim var” diyenlerin oranı 1988’de %7,4 iken 2001 yılında %11,1 olmuştur. Aynı çalışmada “Allah’a inanmıyorum” diyenlerin oranı sırasıyla %3,5 ve %3,1’dir. Bayyigit ilgili verileri yorumlarken 1980’lerden sonra gençlerde dine yönelik bir ilgi artışından söz edilebileceğini ifade etmiştir.²⁰ Bizim çalışmamızın verilerinden hareketle -bir dine inansa bile- dine ilgisizliğin kısmen arttığını söylemek mümkün görünmektedir.

Ateizmin kavramsal çerçevesi, deizm ve agnostisizm kavramına göre daha netleşmiş görünmektedir. Düzgün’e göre “deizmle ilgili olarak bilinmesi gereken ilk şey, deizmin tek tip olmadığıdır.”²¹ Agnostik olmak ise Tanrı’nın yokluğunu kanıtlamak için özel bir çaba sarf etmeden, hayatını Tanrı’nın varlığı kabulüne göre düzenlemeyen bir kişi olmak demektir.²² Kimi durumlarda bir birey kendini agnostik

¹⁶ Mevlüt Özler, “Tevhid”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁷ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. İnce, “Gençliğin ‘İnanç Problemlerinin’ Gerçekliği: Eleştirel Bir Okuma”, 914.

¹⁸ Abdülvahit İmamoğlu - Adem Yavuz, “Üniversite Gençliğinde Dine İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUİFD)* 13/23 (2011), 240.

¹⁹ Can vd., *Türkiye’de Gençlik Gençlerin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*, 331.

²⁰ Bayyigit, *Gençlik ve Din*, 88.

²¹ Şaban Ali Düzgün, “Deizm: Öncü İsimler ve Temel Doktrin”, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vecihi Sönmez vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 3.

²² İhsan Kutluer, “Laedriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/42.

olarak tanımlamasa bile Allah inancı ile ilgili geçici şüphe durumları yaşayabilmektedir. Kimlik gelişiminin hala devam ettiği beliren yetişkinlik dönemi için de aynı durum söz konusudur. Bireyler kendini açıkça ateist, deist ve agnostik olarak tanımlamadıkça bu çalışmanın verilerinden yola çıkarak onları bahsi geçen kategorilere²³ dâhil etmek doğru bir yaklaşım olmayabilir. Ancak bu verilerin belirli bir eğilime işaret ettiği, katılımcıların %5,2'sinin Allah'ın varlığı konusunda şüpheleri olduğu ifade edilebilir.

Allah'ın evrene müdahalesi erken dönemden itibaren tartışılan bir konudur.²⁴ Kalam ilminin bir tartışma konusu olarak bu konu tevhit inancı, Allah'ın sıfatları, Allah'ın kudreti yanında dünyanın ve evrenin yaratılışı ve işleyişi, evrenin başlangıcı gibi teknik olarak oldukça çetrefilli konularla ilgilidir. İslam, evrenin işleyişi, dağlar, gökyüzü vb.ne dikkat çekerek insanın düşünmesini²⁵ ve inancını tahkik boyutuna taşımasını ister. Ancak genel bir uyarı ve yönlendirme mahiyetindeki bu tutuma rağmen yaratıcının varlığı, sıfatları; evrenin işleyişi gibi konular her dönemde teknik konular olarak kalmayı sürdürmüş ve bu konularla sınırlı sayıda insan ilgilenmiştir.

Katılımcıların %6,3'ü Allah'ın evrene müdahale etmediğini, %13,4'ü de Allah'ın evrene müdahale edip etmediğinin bilinemeyeceğini ifade etmektedir. Katılımcıların %92,9'u Allah'ın varlığına inanmakta ancak aynı katılımcılar Allah'ın evrene müdahalesi konusunda farklı düşünceler ortaya koymaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi "Allah'ın evrene müdahalesi" farklı boyutları olan ve farklı anlamlara gelebilen bir ifadedir.²⁶ İstanbul'da 15-29 yaş grubu üzerinde yapılan bir çalışmada katılımcılara "Allah/Tanrı, sonrasında müdahale etmesine gerek kalmayacak kadar mükemmel bir evren yaratmıştır" düşüncesine ne oranda katıldıkları sorulmuştur. Katılımcıların bu soruya %10 oranında (195 kişi) "fikrim yok" cevabını vermesi bu fikrimizi destekleyen bir veri olarak görülebilir.²⁷

5.2. Demografik Değişkenlere Göre Din ve Allah Tasavvuru

Çalışmamızın verilerine göre din tasavvurunu oluşturan bütün sorulara kadınlar erkeklerden daha fazla katılmışlardır. Aynı şekilde din ile ilgili olumsuz ifadelere erkekler kadınlara göre daha fazla katılmıştır. Kadınlarda bir dine inanma

²³ "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" seçeneğine evet diyen katılımcılardan kendini agnostik olarak niteleyenler olabileceği gibi bu kategoride görmeyenler de olabilir. Bu sebeple bireylere "deist" "ateist" ya da "agnostik" olup olmadığı sorulmadıkça onları kendilerini dâhil etmediği bir kategoriye dâhil etmek bilimsel olarak doğru değildir.

²⁴ Hüsameddin Erdem, "Deizm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/109-110.

²⁵ el-Gâşiye, 88/17.

²⁶ Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların Allah'ın varlığına inanmakla birlikte onun evrene müdahalesine karşı çıktıkları sonucuna varmak doğru değildir. Kanaatimizce bu konu hakkında hükme varabilmek için katılımcılara deist, ateist ya da agnostik olup olmadığını, bu inançları nasıl anladıklarını, varsa versiyonlarından hangisine mensup olduklarını tespit eden çalışmalara ihtiyaç vardır. Sözgelimi "Allah evrene müdahalede bulunmaz" şeklinde düşünen bir katılımcı, Allah'ın yüceliğini ifade eden "Allah mükemmel bir düzen yaratmıştır" düşüncesine mi sahiptir; "Allah'ın müdahalesine gerek yoktur" mu demek istemektedir. Aynı ifadenin başka bağlamlarda farklı anlamlara geleceği göz önünde bulundurulmadan ve aktörlerin kastı netleştirilmeden varılacak hükümler hedef kitleyi etiketlemek anlamına gelir.

²⁷ Kaya - Aslan, *Gençlerde Değişim ve Farklılaşan Talepler Araştırması-2019*, 330.

oranı erkeklerden yaklaşık %3 fazla iken bir dine inanmama oranı yaklaşık %2,5 daha azdır. Kadınlar erkeklere göre daha yüksek oranda dini gerekli görmekte, erkekler kadınlardan daha fazla dini gereksiz görmektedir. Öznel dindarlık algısında yüzdellik bakımından farklar daha fazla açılmaktadır. Buna göre kadınlar %37,7 oranında “dindarım” derken erkeklerin oranı %31,7 olmaktadır. “Dindar değilim” seçeneğinde bunun aksine erkeklerin oranı kadınlardan yüksektir. Dini konulara ilgi değişkenine göre ortaya çıkan sonuçlar da oranların birbirine yaklaşmasına rağmen aynı istikamette olmaktadır.

Sınıf değişkenine göre dine inanç konusunda k2 testi sonuçları anlamlı bir farklılık vermemiştir. Aynı zamanda orantısal olarak da dikkat çeken bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Dinin gerekliliği, öznel dindarlık algısı ve dini konulara ilgi bakımından k2 testi sonuçlarına göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Eğitim düzeyinin yükselmesinin dindarlığa etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlığın azaldığını ifade edenler yanında yükseköğretimin niteliğini vurgulayan yaklaşımlar da bulunmaktadır.²⁸ Bu çalışmanın verileri sınıf düzeyi arttıkça dindarım diyenlerin arttığını göstermektedir. Biraz dindarım seçeneğinde durum tersine dönerek aksi yönde %10'luk bir fark oluşmaktadır. Son sınıf öğrencilerinin staj, laboratuvar vb. ortamlarda olmaları sebebiyle çalışmaya katılımı istenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu durum çalışma sonuçlarına kısmi olarak etki etmiş görünmektedir. Ancak dinin gerekliliği, öznel dindarlık algısı ve dini konulara ilginin ölçüldüğü soruların dağılımları sınıf düzeyi yükseldikçe pozitif yönde seyreden bir farklılık ortaya çıkarmaktadır.

Gelir durumu ile din tasavvuru arasındaki ilişkiye bakıldığında, dört sorunun tamamında gelir durumunu “çok kötü” ve “kötü” olarak ifade eden grubun din tasavvuru negatif görünmektedir. Din tasavvuru sorularının frekans dağılımları incelendiğinde de durum benzerlik göstermektedir. Dine inanma oranı, dinin gerekliliği düşüncesine katılma, öznel dindarlık algısı ve dine ilgi duyma oranları, gelirini “çok kötü” ve “kötü” olarak beyan eden gruplarda en düşüktür. Bu sonuçla uyumlu olarak din ile ilgilenmeme, dini gereksiz görme, düşük öznel dindarlık algısı ve dine ilgisizlik durumu, gelir durumunu “çok kötü” ve “kötü” olarak beyan eden gruptadır. Bu veriler, örneklem grubu ile sınırlı olmak üzere, refah düzeyinin artması ile din tasavvurunun negatif yönde seyretmeyeceğini, aksine refah düzeyinin düşmesinin dine yönelik tutumu zayıflatabileceğini göstermektedir.

Demografik değişkenlere göre din tasavvuru olgusunun yorumlanmasında en büyük kısıtlılık katılımcı sayılarındaki sorunlar sebebiyle fakülte değişkeni kısmındadır. Ancak yine de değerlendirme yapmak gerekirse din tasavvuru sorularına verilen cevaplarda, aldıkları eğitim sebebiyle ilahiyat fakültesi öğrencilerinin %100'e yakın oranlarda pozitif bir tutum içinde oldukları

²⁸ Abdülkerim Bahadır, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Din Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010), 103; Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2019), 20.

görülmektedir. Bunun dışında eğitim fakültesi, fen-edebiyat fakültesi, sağlık bilimleri, tıp ve mühendislik öğrencilerinin görece pozitif bir tutum sergilediği görülmüştür.

k2 testi sonuçları, Allah tasavvuru ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Frekans dağılımı tablolarına göre kadınların Allah'ın varlığına inanma oranı erkeklerden %4 daha fazladır. Kadınların "Allah vardır ve evrene müdahale etmektedir" düşüncesine katılımı, erkeklerden yaklaşık %7 daha fazladır. Bir çalışmada erkeklerin içsel dindarlık düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.²⁹ Bir çalışmanın verilerine göre de kadınların genel dindarlık düzeylerinin erkeklerden yüksek olduğu söylenemese de dindarlığın bazı boyutları kadınlarda daha yüksektir.³⁰ Bizim çalışmamızla bahsi geçen çalışmalar arasındaki farklılık örneklem grubunun farklı olmasından kaynaklanmış olabilir.

k2 testi sonuçlarına göre Allah tasavvuru ile gelir durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Din tasavvuru sorularının sonuçlarına benzer şekilde gelir durumu "çok kötü" ve "kötü" olan grup Allah tasavvuru konusunda diğer gruplara göre daha negatif yönlü bir düşünceye sahiptir. Buna göre ekonomik durumu düşük olan grupta "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin oranı yüksektir. Kimlik oluşturma, ekonomik belirsizlik, hayatını düzene oturtma konusunda katılımcıların yaşadığı sorunların kararsızlık halini beslediği düşünülebilir. Daha ileri analizler gerekmele birlikte ilk bakışta hedef kitlenin yaşadığı ekonomik sorunların din tasavvuru ve Allah tasavvuruna negatif yönde etki ettiği değerlendirilebilir. Ekonomik düzeyini kötü ve çok kötü olarak belirten grubun diğer sorulara verdiği cevapların dağılımı bu yorumumuzu güçlendirmektedir. Gelir düzeyi ile dindarlık arasında, kullanılan ölçme aracına bağlı olarak farklı sonuçlar çıktığı belirtilmiştir. Ancak gelir düzeyi arttıkça dini pratiklerde düşme eğilimi olduğu da dile getirilmektedir.³¹ Bizim çalışmamızın sonuçları aksi yönde bir sonuca işaret etmektedir. Kanaatimizce bu sonucun çıkması çalışmanın dini pratikler yerine inanç ve kanaate odaklanmış olmasıdır.

Fakülte değişkeni ile Allah tasavvuru arasında k2 testi sonuçlarına göre anlamlı bir ilişki vardır. Konservatuvar, bilişim ve mimarlık fakültelerinden araştırmaya katılım sınırlı olduğundan fakülte değişkeni sonuçlarını ihtiyatla karşılamak gerekir. Ancak bu sınırlılığa rağmen bir yorum yapılacak olursa bahsi geçen fakültelerde "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin oranının yüksek olması bu gruplarda Allah'ın varlığını inkârdan ziyade şüphe eğiliminin yüksek, konuyla ilgili bilgi düzeyinin düşük olduğunu gösterebilir. Katılımcıların daha önce aldıkları dini eğitim ve geldikleri sosyokültürel çevre ile ilgili veriler olguyu daha doğru bir şekilde ortaya koyabilir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığının bilinmesi oldukça teknik bir konudur. Buldukları sosyokültürel ortam gereği yeni bilgilere maruz kalan bireylerin bazı

²⁹ Mustafa Koç, "Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 226.

³⁰ Asım Yapıcı, "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar Ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri", *Dini Araştırmalar* 19/49 (2016), 153.

³¹ Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", 19.

konularda şüphe duyması doğrudan inkâr anlamına gelmez. Zira dini şüphe bireylerde 'şuur genişlemesi' ile de sonuçlanabilir.³²

5.3. Din Tasavvuru ve Allah Tasavvuru Karşılaştırması

Dinin gerekliliği ile dine inanç arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. "Din gereklidir" diyenlerin neredeyse tamamı bir dine inandığını belirtmiştir. Bir dine inanmadığını ve din ile ilgilenmediğini belirtenler dinin gerekliliğine inanmadığını, "din gereksizdir" diyenlerin yarısından fazlası da din ile ilgilenmediğini belirtmiştir. Bu verilerden hareketle üniversite gençliğinde ortaya çıkan eğilim, inançsızlıktan ziyade dine ilgisizliktir. Dine ilgisizliğin farklı sebepleri olabilir. Bizim araştırma grubumuzun hayatını düzene koyma, iş arayışları, evlilik, ekonomik bağımsızlık gibi sorunlarla yüz yüze olması dine ilgisizliği doğurmuş olabilir. Bu sonuç Türkiye'de dindarlıkla ilgili çalışmaların sonuçlarıyla da uyumludur. Bahsi geçen çalışmalarda dindarlığın ergenlik ve gençlikte yükseldiği 20'li yaşlardan başlayarak 30-35 yaşına kadar –bilhassa dini pratiklerde düştüğü- sonrasında yükseldiği görülmektedir.³³

Allah tasavvuru ile dine inanç arasında, daha ileri analizler yapmayı gerektiren bulguların olduğu görülmektedir. Verilere bakıldığında Allah'ın varlığına inansa da bir dine inanmayan ve din ile ilgilenmeyen (49 kişi), Allah'ın varlığına inanmayanlar (35 kişi) içinde bir dine inananlar bulunmaktadır (5 kişi). Bu grup içinde din ile ilgilenmeyenler daha fazladır (8 kişi). Allah'ın var ya da yok olduğunun ve evrene müdahalesinin bilinemeyeceğini düşünen grubun önemli bir kısmı din ile ilgilenmemektedir.

Bu verilerden hareketle "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyenlerin tamamının agnostik olduğu söylenemez. Zira bu seçeneği işaretleyenlerin %12,6'sı (12 kişi) bir dine inandığını ifade etmiştir. Ancak bu seçeneği işaretleyenlerin ağırlıklı kısmı %61,1'i (58 kişi) din ile ilgilenmediğini söylemiştir. Bir dine inanmayan %0,6 (9 kişi) ve din ile ilgilenmeyenler %1,1 (16 kişi) içinde Allah'ın evrene müdahale edeceğini düşünenler vardır. Allah evrene müdahale etmez diyen 90 kişinin bir dine inanması ilahiyat alanında çalışan akademisyenlerin üzerinde düşünmesi gereken bir veridir.

Allah'ın evrene müdahale edip etmediği bilinemez diyenlerin yarısından fazlası (%51) bir dine inanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmaya katılanlardan "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" seçeneğini işaretleyen grup teknik anlamda agnostik olarak tanımlanamaz.

Allah tasavvuru ve dine ilgi arasındaki ilişkiye bakıldığında "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyen grubun %41,3'ü dini konulara ilgi duymadığını belirtmiştir. Verilere bakıldığında Allah'a inanmakla birlikte dini konulara ilgi duymayan bir kitle (140 kişi/ inananların %8,3'ü) bulunmaktadır.

"Allah'ın varlığına inanmıyorum" diyen 35 kişinin %51,4'ü (18 kişi) bir şekilde dini konulara ilgilidir. Bu ilgi inançsızlığı temellendirmek amacıyla olabileceği gibi

³² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 195.

³³ Kurt, "Dindarlığı Etkileyen Faktörler", 10-12.

inancın doğası ya da Allah'ın varlığı gibi konularda da olabilir. Her durumda bu olgu belirli bir zihinsel arayışa tekabül edebilir. "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyenler (36 kişi), dini konulara, "Allah'ın varlığına inanmıyorum" diyenlerden daha fazla ilgi duymaktadır. Her iki grup birleştiğinde "Allah'ın varlığına inanmıyorum" ve "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyen 54 kişi dini konularla belirli derecede ilgilidir.

"Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz" diyenlerin %73,5'i (83 kişi) ve "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin %58,7'si (141 kişi) dini konulara belirli derecede ilgilidir. Allah'ın evrene müdahale etmeyeceğini düşünenler de müdahale edip etmediği bilinemez diyenler de dini konulara büyük ölçüde ilgilidir. Her iki grup kendi içinde değerlendirildiğinde dini konulara ilgili olanlar olmayanlardan daha fazladır. Bu veriler, beliren yetişkinlik dönemindeki bireylerin bir kısmının inanç konusundaki arayış ve sorgulamalarına işaret eder. Aynı zamanda sahih kaynaklara dayalı dini bilginin doğru yöntemlerle verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Katılımcıların Allah'a inanma oranları oldukça yüksek iken öznel dindarlık algıları farklılaşmaktadır. Bu veriler inanç ile dindarlığın birbiriyle ilişkili ancak aynı şeyler olmadığını göstermektedir. Çünkü inanç kabul-ret olayı iken dindarlık olgusunun içine inanç yanında bilgi, duygu, pratik vb. unsurlar girmektedir.

Verilere bakıldığında "Allah'ın varlığına inanmıyorum" ve "Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez" diyenlerin içinde dindarım ve biraz dindarım seçeneğini işaretleyen bir grup olduğu görülmektedir. Bu grubun varlığı beliren yetişkinlik döneminde, kimliğini tamamlama aşamasındaki bireylerin belirli tereddütler yaşayabileceğini gösterebileceği gibi din ve inançtan bağımsız bir dindarlık kurgusunun varlığına da işaret edebilir.

"Allah vardır ama evrene müdahalede bulunmaz" diyenlerden yaklaşık %9'u dindarım, %43,4'ü de "biraz dindarım" demektedir. Aynı oranda olmasa da "Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin de orantısız olarak dikkate alınması gereken bir kısmı benzer düşüncelere sahiptir. Bu veriler dindarlar arasında Allah'ın evrene müdahalesi konusunda farklı düşünenlerin olduğunu gösterebileceği gibi dindarlık algısının değişimine de işaret edebilir.

Allah evrene müdahalede bulunmaz diyenlerin %90'ından fazlası Allah'ın varlığına inanmaktadır. Bu da Allah'ın varlığına inanan kitle içinde önemli bir kısmının Allah'ın varlığı ve birliği konusunda zihinsel bir karmaşa yaşadığını göstermektedir.

"Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmadığı bilinemez" diyenlerin yaklaşık %55'i "Allah'a inanıyorum" demektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılanlardan %4,7'si (86 kişi) aynı anda Allah'ın evrene müdahalesi bilinemez ve Allah'ın var ya da yok olduğu bilinemez demektedir. Araştırmaya katılanların %1,9'u Allah'ın varlığına inanmadığını, %92,8'i Allah'ın varlığına inandığını ifade etmiştir. Bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde belirli bir grubun ateist, deist ve agnostik olarak nitelenmekten ziyade Allah'a inanç konusunda sorgulama içerisinde olduğunu göstermektedir. Hedef kitlenin dönemsel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda

sorgulama ve tereddütler yaşamak doğal kabul edilmelidir. Kaldı ki bu sorgulamanın mutlaka inançsızlıkla sonuçlanacağını öngörmek mümkün değildir. Bununla birlikte bu veri din eğitimi müfredatında İslam'ın tevhit inancını daha açık bir şekilde anlatmaya ihtiyaç olduğunu gösterir.

5.4. Çoklu Uyum Analizine Göre Din ve Allah Tasavvuru

Çoklu uyum analizinde “0” kesişme noktasına yakınlık arttıkça anlamlılık düzeyi düşmekte aynı noktadan uzaklaşan gruplarda anlamlılık düzeyi artmaktadır.³⁴ Buna göre “din ve inanca mesafeli” olarak nitelediğimiz grubun birbirine yakınlığı, Allah'a inanmama, dine inanmama ve dini gereksiz görme eğilimlerinin birbirini beslediğini ve birbirinden etkilendiğini gösterir. Dine mesafelilik ve inanca mesafelilik birbirini besleyen unsurlardır. Bir tanrı inancı olmayan bireyin bir dine inanmaması beklenen bir durumdur. Dine kültürel bir olgu ya da toplumu bir arada tutma vb. bir işlev yükleyenler dışarıda bırakılırsa, Allah'a ve dine inanmayanların dini gereksiz olarak görmesi de beklenebilir bir tutumdur.

Allah'ın evrene müdahalede bulunup bulunmayacağını bilinemeyeceği düşüncesine sahip olan “ilgisiz agnostik eğilimli” grup, kendini dindar olarak görmemekte ya da bu düşünceye yakın durmaktadır. Buradan hareketle kendini dindar olarak görme olgusunun Allah'ın kudretine yönelik düşünce ile ilişkili olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Allah'ın evrene müdahalesinin bilinemeyeceğini ve dindar olmadığını ifade eden grup din ile de ilgilenmemektedir. Aynı grubun Allah'ın evrene müdahalesinin bilinemeyeceği düşüncesi ile Allah'ın var ya da yok olduğunun bilinemeyeceği düşüncesine sahip olması kendi içinde tutarlıdır.

“İlgili dindar” olarak nitelenen grup, dindarların dini konulara ilgi duymasının beklenen bir durum olduğunu göstermektedir. Süje-obje ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde bilgi ile ilginin inanç ekseninde birleşmesi dindarlığı geliştiren bir unsurdur. Çoklu uyum analizi grafiğinden yola çıkarak “inançlı dindarların” “ilgili dindarlardan” farklılaşan yönü, din ile ilişkilerini daha çok inancı önemseme eğilimiyle belirginleştirmeleridir. Ancak her halükârda bu iki grubu birbirinden net olarak ayırtmak zor görünmektedir.

“Serbest dindarlar” olarak kavramsallaştırılan grup, grafik incelendiğinde inançlı dindarlara belirli derecede yakın görünmektedir. Aynı grup “deizm yönelimli inançlılara” da yakındır. Bu verilerden hareketle serbest dindar grubun, kavramın içeriğinde olduğu gibi inançlı dindarlarla, belirli konularda sorunlu sayılabilecek grup arasında gidip geldiği, keskin bir duruşa sahip olmadığı ileri sürülebilir.

Çoklu uyum analizi grafiğinde istatistiksel dağılımlar sayı ve yüzde ile ifade edilmemiştir. Grafiğin tamamı göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında, inançlı dindarlarla ilgili dindarların grafiğin merkezine yakın tarafta yer aldığı, ilgisiz agnostiklerin diğer merkezde toplandığı görülmektedir. Din ve inanca mesafelilerin ve deizm yönelimli inançlıların uçlarda ve birbirinin uzağında

³⁴ Özdamar, *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi II*, 450.

toplandığı, ilgili dindarlarla, serbest dindarların merkezin biraz uzağında ancak uçlara uzak noktalarda toplandığı görülmektedir.

SONUÇ

Beliren yetişkinlerin din ve Allah tasavvuru ile ilgili veriler örneklem grubumuzun din ve Allah tasavvurunun, içinde bulunduğu şartlardan bağımsız düşünülmemeyeceğini göstermektedir. Din ve Allah tasavvuru, bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamlarından bağımsız değildir. Zira din ve Allah tasavvuru hem dini ilkelerle hem de bireyin onu algılaması ve içselleştirmesi ile ilgilidir.

Çalışmanın hedef kitlesini oluşturan katılımcılar, beliren yetişkinlik döneminin özelliklerine uygun olarak yaşamlarının kritik bir eşiğinde bulunmaktadır. Araştırma sonuçları katılımcıların din ve Allah tasavvurunun üniversite eğitiminin ve üniversite ortamının sosyokültürel bağlamı ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Beliren yetişkinlerin din ve Allah tasavvuru diğer toplum kesimlerinden çok farklı olmamakla birlikte belirli ölçülerde farklılık arz etmektedir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların dine inançlarının yüksek düzeyde olduğu, dini gerekli bir kurum olarak gördükleri, öznel dindarlık algılarının görece yüksek ve dini konulara ilgilerinin belirgin olduğu görülmektedir. Katılımcıların Allah'a inanç düzeyleri literatürdeki diğer çalışmalara yakındır. Ancak katılımcıların bir kısmının Allah tasavvurlarının netleşmediği, bir kısmının Allah'a inanmakla birlikte onun sıfatları konusunda zihinsel bir karmaşa ve şüphe içinde olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuç, üniversite öğrencilerinin din ve Allah tasavvurunun değişim içinde olduğu, dine ve tanrıya yönelik tutumun inançsızlıktan ziyade şüphe ve ilgisizlik olarak nitelenebileceğidir. Metinde görülebileceği gibi dine ve Allah'a inanmayanların oranı son yirmi yıldaki çalışmalardan fazlaca farklılaşmamaktadır. Ancak Allah'ın varlığı ve evrene müdahalesi ile ilgili veriler, bu verilerin kendi içindeki analizi hedef kitlenin –muhtemelen içinde bulunduğu dönem ve şartların da etkisiyle- belirli bir şüphe içinde olduğunu göstermektedir. Araştırmanın en temel sonuçlarından biri de belirli sebeplerle ilişkili olan dönemsel bir durumun genellenmemesi, bu dönemdeki bireylerin etiketlenmemesi gerektiğidir. Çünkü üzerinde konuşulan kitle kimlik gelişimini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçe, Havagül. *The Relationship Between Spirituality, Mindfulness and Prayer Among Turkish Emerging Adults*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- ARGETUS. *Dijitalleşme Çağında Gençler Araştırması 2021*. Çalıştay Raporu. İstanbul: Çekmeköy Belediyesi, 2021. Çekmeköy Belediyesi.
- Arnett, Jeffrey Jensen. "Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties". *American Psychologist* 55/5 (2000), 469-480.
- Arnett, Jeffrey Jensen. "Suffering, Selfish, Slackers? Myths and Reality About Emerging Adults". *Journal of Youth and Adolescence* 36 (2007), 23-29.
- Atak, Hasan. *Beliren Yetişkinlik: Yeni Bir Yaşam Döneminin Türkiye'de İncelemesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

- Atak, Hasan - Çok, Figen. "İnsan Yaşamında Yeni Bir Dönem: Beliren Yetişkinlik". *Journal of Childhood and Adolescence Mental Health* 17/1 (2010), 39-59.
- Bahadır, Abdülkerim. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Din Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. 95-116. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Bayyığıt, Mehmet. *Gençlik ve Din*. Konya: Yediveren Kitap, 2011.
- Can, Burhanettin vd. *Türkiye'de Gençlik Gençlerin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. İstanbul: SEKAM Yayınları, 2016.
- Doğan, Aysun - Cebioğlu, Sunay. "Beliren Yetişkinlik: Ergenlikten Yetişkinliğe Uzanan Bir Dönem". *Türk Psikoloji Yazıları* 14/28 (2011), 11-21.
- Düzgün, Şaban Ali. "Deizm: Öncü İsimler ve Temel Doktrin". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vecihi Sönmez vd. 3-13. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Erdem, Hüsameddin. "Deizm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- İmamoğlu, Abdülvahit - Yavuz, Adem. "Üniversite Gençliğinde Dine İnanç ve Umutsuzluk İlişkisi". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUİFD)* 13/23 (2011), 205-244.
- İnce, Abdullah. "GENÇLİĞİN 'İNANÇ PROBLEMLERİNİN' GERÇEKLİĞİ: ELEŞTİREL BİR OKUMA". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2021), 908-934.
- Kaya, Yunus - Aslan, Mehmet. *Gençlerde Değişim ve Farklılaşan Talepler Araştırması-2019*. İstanbul: Argetus-Başakşehir Belediyesi, 2019.
- Kimter, Nurten. "Üniversiteli Gençlerde Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2011), 39-60.
- Koç, Mustafa. "Demografik Özellikler İle Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 217-248.
- Kurt, Abdurrahman. "Dindarlığı Etkileyen Faktörler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/2 (2019), 1-26.
- Kutluer, İhsan. "Laedriyye". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 27/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Meydan, Hasan - Aydın, Sare. "Üniversite Gençliğinin Kurumsal ve Öznel Dindarlığa Bakışı ve Etkileyen Faktörler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 299-323.
- Nelson, Larry J. - Barry, Carolyn McNamara. "Distinguishing Features of Emerging Adulthood: The Role of Self-Classification as an Adult". *Journal of Adolescent Research* 20/2 (2005), 242-262.
- Özdamar, Kazım. *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi II*. Eskişehir: Nisan Kitabevi, 2018.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Steinberg, Laurence. "Cognitive and affective development in adolescence". *Trends in Cognitive Sciences* 9/2 (2005), 69-74.

Yapıcı, Asım. "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar Ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri". *Dini Araştırmalar* 19/49 (2016), 131-161.

Zavalsız, Y. Sinan - Şahin, Ensar. "Ateist ve Deistlerin Din Algısı: Üniversite Öğrencileri Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma". *Journal of History Culture and Art Research* 7/2 (2018), 576-599.